

Gattaca

Gattaca är en film om mänsklig styrka. Det är en film om en ung man som, tack vare sin aldrig svikande vilja, övervinner sina egna begränsningar. Det är också en film om hur ett framtida samhälle kan komma att se ut om vi inte bestämmer oss för motsatsen.

Åldersrekommendation:
Åk 8 – gymnasiet.

En filmhandledning av:
Anna Magnusson

Inledning

Vi lever i en tid då vi dag för dag kommer allt närmare stjärnorna. Det är inte bara möjligt att se dem. Med dagens genteknik öppnas också möjligheten att skapa ett stjärnsamhälle, befolkat av övermänniskor.

Än så länge är det inte lagligt att genmanipulera mänskliga celler. *Gattaca* är en framtidsvision – en skildring av vad som skulle kunna hända om det var tillåtet.

I *Gattaca* är det inte längre Darwins teorier om "survival of the fittest" som råder. I stället handlar det om en slags "birth of the fittest", där de otillräckliga sorteras bort redan före graviditeten.

Filmens handling

Filmen utspelar sig i en "icke så avlägsen framtid", där genmanipulation är ett faktum och där det naturliga sättet att söka få barn är att gå till läkaren.

Vincent Freeman är ett så kallat "Guds barn", avlat i kärlek i baksätet på sina föräldrars bil. Han föds med dåligt hjärta, allergier och svaga ögon. Minsta skräma kan innebära livsfara – det säger vetenskapen. Vetenskapen, som dessutom ger honom blott 30 år att leva.

När Vincent ska få ett syskon tar mamma och pappa Freeman det säkra före det osäkra och går till graviditetsläkaren. Där råder fullkomlig frihet i val av barnets kön, hudfärg, hårfärg och egenskaper. Läkaren förutsätter att föräldrarna



Ethan Hawke i rollen som Vincent, astronaut och elitmänniska på *Gattaca* men född som "guds barn" det vill säga icke genmanipulerad.

vill ge sitt barn "bästa möjliga start i livet". Det skrämmande är att i *Gattaca* handlar en bra start inte om god uppfostran, utbildning och välfärd, utan om ett urval av de bästa genererna.

Så föds Anton, flera år yngre än Vincent, men med perfekta genförut-sättningar. Anton växer tidigt om sin lillebror och blir honom överlägsen i allt. Själv vägrar Vincent att acceptera sitt öde som "in-valid" – oduglig. När han en dag besegrar Anton i en simtävling förstår han att styrka inte bara har något med fysik att göra. Han lämnar familjen och börjar sin mödosamma klättring mot stjärnorna.

Det är som städare han först stiftar bekantskap med rymdstationen Gattaca. Han har då redan bestämt sig för att bli en av astronauterna som lämnar stationen i rymdkapsel. Ett stort problem sätter emellertid käppar i hjulet. På Gattaca släpps bara genetiskt sett perfekta individer in. Ingen järnvilja i världen hjälper mot det blodprov alla anställda utsätts för då de passerar genom stationens entré.

Vincent tvingas ta till olagliga metoder. Han vänder sig till en genmäklare, som sammanför honom med Jerome Morrow. Jerome har perfekta gener men just ingen nytta av dem. Han är invaliderad efter en olycka och dricker kopiösa mängder

sprit
för att

härda ut.

Men allt går att sälja – även identiteter. Jerome säljer sin till Vincent. Vincent flyttar in hos Jerome och blir en uppgraderad – en genpirat. I det egna laboratoriet skrubbar han varje morgon bort hud och hår från sin egen kropp, bränner det och preparerar sig sedan med Jeromes fingeravtryck, blod och urin. På så vis lyckas Vincent Freeman, alias Jerome Morrow få jobb på Gattaca, där anställningsintervjun bisarrt nog enbart består av ett DNA-test.

Vincent/Jerome blir en framgångsrik medarbetare och en av de utvalda att genomföra den första rymdresan till Saturnus måne Titan.

Men ett mord han inte alls är inblandad i – mordet på rymdstationens chef – hotar att sätta stopp för hans rymdresa. Trots Vincents grundliga morgontoalett har han råkat tappa ett ögonhår utanför cheffens dörr. Hårstrået undersöks och eftersom det visar sig komma från en "oduglig" misstänker detektiverna att det är mördarens. Lyckligtvis kan Vincent hålla sin rätta identitet hemlig tack vare ett utbytt blodprov.

Hans karriär är dock alltjämt hotad. En av detektiverna visar sig vara Vincents bror Anton. Denne upptäcker så småningom att Vincent vistas på Gattaca under falsk identitet. Anton har aldrig kunnat accepte-

ra att Vincent besegrade honom i simning då de var barn. Han kan inte heller nu acceptera att den defekte brodern har lyckats ta sig till toppen. Återigen mäter sig de båda bröderna med varandra i en simtävling. På nytt besegrar Vincent Anton, som därmed ger upp och bestämmer sig för att inte avslöja sin bror.

En kärleksaffär med kollegan Irene gör slutligen att Vincent tvekar om han verkligen vill resa till rymden, då han äntligen har hittat ett skäl att stanna på jorden. Trots allt stiger den kostymklädde Vincent i filmens slutsekvens in i rymdkapseln. Samtidigt stiger Jerome in i laboratoriets brännkammare och begär självmord. "Jag lånade ut min kropp. Du lät mig låna din dröm" är hans slutord till Vincent.

Filmens stämning

Scenografin i *Gattaca* är ren och avskalad. På rymdstationen är det mycket stål, lysrör och släta, osmyckade ytor. Redan under filmens förtexter ser vi extrema närbilder på hårstrån och huddelar som faller – de små, små partiklarna som är av så stor vikt för Vincents liv. Ljuset i filmen är huvudsakligen blåaktigt. Men i vissa scener då Vincent umgås med Irene förändras ljuset till varmt gult.

★ Vad skapar den renodlade scenografin och det blåaktiga ljuset för stämning i filmen? Vad får vi veta om bakgrunden till *Gattacas* framtidsvision? Har man roligt? Varför har man valt att skapa så kontrasterande miljöer då Vincent umgås med Irene? Försök hitta fler exempel på hur scenografin eller musiken i filmen förmedlar eller förstärker filmens stämningar till publiken?

Drömmen om den perfekta människan

Gattaca-visionen kanske känns fjärran, men drömmen om att kunna förädla den mänskliga rasen är gammal. I Sverige steriliserade man redan under 30- och 40-talet människor som hade sjuka eller dåliga arvsanlag. På 60-talet förespråkade flera läkare den nyvunna fosterdiagnostiken som en möjlighet att minska antalet mentalt efterblivna barn. 1968, då gentekniken ännu var i sin linda, skrev till exempel Nobelpristagaren Linus Pauling:

"There should be tattooed on the forehead of every young person a symbol showing possession of the sick cell gene or whatever other simi-

lar gene... It is my opinion that legislation along this line, compulsory testing for defective genes before marriage and some form of semi-public display of such possession, should be adopted."

En symbol tatuerad i pannan för att visa vilka sjukdomsanlag unga människor bär på – en lagstiftad stämpling av "odugliga" är alltså vad Nobelpristagaren förespråkar. Andra ledande forskare tyckte att gravida kvinnor borde genomgå fosterdiagnostik och att foster som på detta sätt upptäcktes vara sjuka borde aborteras.

I svenska Läkartidningen kunde man 1978 läsa följande yttrande av Karl-Henrik Gustavson och Bengt Hagberg.

"Den preventiva approachen är inte bara humanitärt utan också ekonomiskt starkt motiverad. Samhällets kostnader för ett enda gravt utvecklingsstört barn på institution uppgår till cirka 1,2 miljoner kronor per tioårsperiod räknat i 1976 års penningvärde."

Än i dag, i upplysningens tid, tycks somliga moderna forskare välkomna ett samhälle uppbyggt enligt modellen i *Gattaca*. Ett aktuellt exempel är en grupp svenska forskare som gärna vill leta efter arvsanlagen bakom dyslexi. Frågan är hur resultaten av sådan forskning ska användas. Ska anlagsbärare spåras för att de ska kunna få förebyggande behandling? Steget är inte långt till att även mindre handikapp anses onödiga att leva med om de går att manipulera bort.

Men röster som inte alls är lika entusiastiska över genforskning har höjts och fortsätter att höjas. Genmanipulation och fosterdiagnostik leder till sociala skillnader, eftersom det bara är de rika förunnat att kunna använda sig av tekniken, menar dessa.

Många reagerar också rent känslomässigt mot att gripa in i någonting som naturen i tusentals år har skött på egen hand. Man behöver inte vara religiös för att tro att det finns en mening med att vi föds olika.

Mänskligheten har i alla tider drivits av en önskan om att förstå, begripa och finna kunskap om allt. En väg till kunskap om den mänskliga rasen är att undersöka hennes gener. Men kunskap kan lätt missbrukas. Och vad är det som säger att det bara är generna, som styr en

människas kapacitet? I *Gattaca* får vi se ett exempel på att det går att beseгра sina dåliga förutsättningar. Vincent presterar på ren viljestyrka genetiskt sett omöjliga saker. Jerome, å andra sidan, har blivit invaliderad för livet trots perfekt DNA.

Framtidsvisionen i *Gattaca* kan bli verklighet om vi bara ser till vetenskapen. Det är upp till oss att diskutera de etiska frågorna kring genmanipulation för att avgöra vilken sorts samhälle vi vill leva i.

★ När vi först via media fick vetenskap om faret Dolly som klonats så blev det visserligen ett visst skriversi men knappast något ramaskri. Var det en väntad nyhet? Hade reaktionen varit större om det gällt en på konstlad väg framavlad människa? Vari ligger skillnaden, det rör sig ju ändå om ett manipulerande av livets innersta koder, DNA?

★ Vincent tvingas köpa sig en ny identitet för att vinna respekt och få möjlighet att visa vad han går för. Handlar Vincent rätt eller fel? Är hans identitetsköp att betrakta som ett brott? Diskutera var världen är på väg om vi ska tvingas ljuga och förställa oss för att vara accepterade som människor.

★ Skaparna av filmen *Gattaca* har tydligt tagit ställning mot en alltför stark tilltro till genmanipulation. Samhället i filmen presenteras som kyligt, hårt och omänskligt. Diskutera nackdelar och fördelar med vetenskapliga framsteg inom gentekniken.

★ I *Gattaca* sägs det att det är förbjudet med "genoism" – att diskriminera människor på grund av deras genförutsättningar. Men ingen talar på allvar. Går det att dra paralleller till andra diskrimineringsfenomen i vår egen tid eller i tider som flytt?

Viljan som vapen

I *Gattaca* segrar den mänskliga viljan över vetenskapen. Filmens tre huvudkaraktärer representerar tre olika personlighetstyper:

Vincent är en person som inte vill godta sitt utstakade öde. Tack vare målmedvetenhet och orimligt hårt arbete lyckas han övervinna sig själv. I filmen är de ansträngningar Vincent får utstå rikligt redovisade – skrubbandet, träningen, benförlängningen etc. Det går inte att ta miste på att det krävs en vilja av stål för att stå ut med det inrutade liv Vin-

cent tvingas ha.

Irene har en helt annan livsställning än Vincent. Hon har fötts med ett smärre hjärtfel som hindrar henne från att anstränga sig för hårt. Irene accepterar sitt öde, vilket blir tydligt i en rad scener. Efter en snabb flykt undan detektiverna frågar hon Vincent: "Förstår du inte att jag inte kan springa?". "Det gjorde du just", svarar Vincent, som är van att genomföra saker han inte kan. Också när de lyssnar till pianisten med tolv fingrar har de olika inställning. Vincent anser att det inte spelar någon roll hur många fingrar en pianist har – det som betyder något är hur han spelar. Irene, å sin sida, accepterar det faktum att stycket är skrivet för tolv fingrar och följaktligen måste spelas med tolv.

Jerome är en fullkomligt perfekt person genetiskt sett. Tack vare sin utomordentliga DNA skulle han, om han ville, få en självklar plats bland astronauterna på Gattaca. Men han vill inte resa ut i rymden. Vårre är att han dessutom tycks sakna viljan att leva. Den bilolycka, som har gjort honom förlamad, var uppenbarligen ett tidigare självmordsförsök.

★ Vincent, Irene och Jerome är väldigt olika som personer. Diskutera vem av dem som har förutsättningar att klara sig bäst i livet och varför.

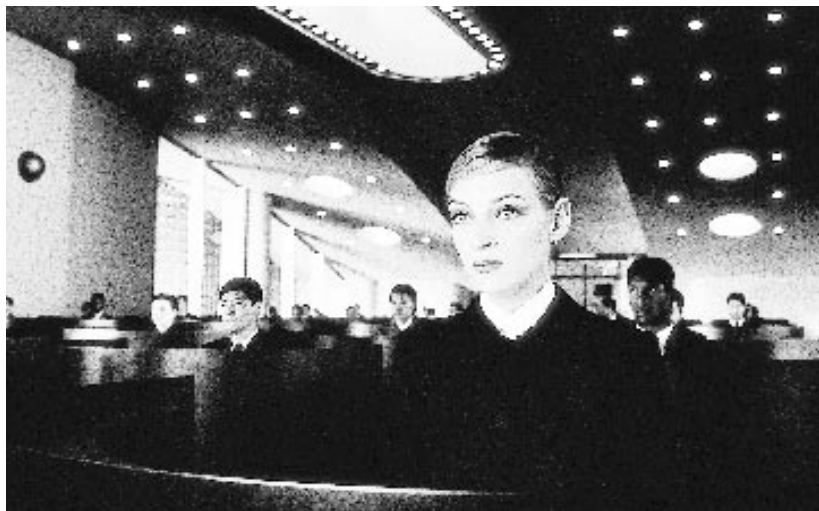
★ Det sägs i filmen att allt blev möjligt för Vincent då han besegrade sin bror i skrajsim. Varför var den händelsen så viktig?

★ Vid ett tillfälle låter Irene testa Vincents genetiska kod från ett hårstrå, som egentligen är Jeromes. Hon blir uppgiven då hon får reda på att Vincent är helt perfekt. Varför? Hur reagerar hon då hon senare får veta att han är ett "Guds barn"?

★ Jerome visar vid ett tillfälle en silvermedalj för Vincent. Han har kommit tvåa i en simtävling, som han tack vare sina genetiska förutsättningar, borde ha vunnit. Samma medalj sätter han på sig då han bränner sig till döds. Vilket symbolvärde har Jeromes medalj? Diskutera varför Jerome har tappat livsgnistan.

Bibliska anspelningar

Filmen *Gattaca* inleds med ett bibelcit. "Se på guds väg. Vem kan göra rakt vad han har gjort krokigt". (Predikaren 7:14) I *Gattaca* diskuteras den stora frågan huruvida vi



Irene, Uma Thurman, har sin syn på idén om den perfekta, genmanipulerade människan i lektionssalen på astronautskolan Gattaca. Esau

människor ska konkurrera med naturen eller – om vi så vill – med Gud om att ge förutsättningarna för mänskligt liv. Det talas i filmen också om "Guds barn", om de barn som är födda utan genförädlingshjälp.

Det går att dra en parallell mellan filmens båda bröder och de bibliska tvillingarna Jakob och Esau i första Moseboken. Esau föddes först och var rödlätt och luden. Jakob var slät. Under uppväxten stred tvillingarna om modern Rebeckas och fadern Isaks gunst. Isak höll mest av jägaren Esau och Rebecka älskade den fromme Jakob.

För Esau var inte förstfödslovet viktig, så en dag då han kom hem utsvulten efter en jakt sålde han den till sin yngre bror Jakob för en tallrik soppa. När Isak blev gammal och blind kallade han favoritsonen Esau till sig och sa: "Jag ska snart dö. Gå därför ut och jaga. Laga sedan till en måltid till mig och bär in den till mig för att äta, så ska jag välsigna dig".

Rebecka, som hört Isak tala till Esau, sa till sin favoritson: "Gå bort och hämta ett par killingar, så ska jag tillreda en måltid av dem. Den ska du bära in till din far, så att han välsignar dig". Trots invändningar gjorde Jakob som Rebecka sa. När han gick in till sin far med maten hade han täckt sina händer med skinn för att Isak inte skulle märka att han var den släte Jakob. Genom att förställa sig fick alltså Jakob faderns välsignelse. Liksom i *Gattaca* skildes de båda bröderna åt, men träffades igen och försonades.

★ Läs gärna vidare om Jakob och Esau i bibeln (1 Mos kapitel 25-35) Diskutera likheter mellan Jakob och

respektive filmens Vincent och Anton. Varför trängtar Jakob så hett efter förstfödslovet, medan den inte betyder mer än en tallrik soppa för Esau? Dra paralleller till Vincents längtan i filmen och diskutera varför han har så höga mål.

★ Jakob utger sig för att vara någon annan för att få sin faders välsignelse. Vincent måste köpa en ny identitet för att nå dit han vill. Diskutera hur det kan kännas att inte bli accepterad för den man egentligen är?

PRODUKTIONSUPPGIFTER:

USA 1997

Manus och regi: Andrew Niccol

Foto: Slawomir Idziak

Scenografi: Jan Roelfs

Klippning: Lisa Zeno Churgin

Musik: Michael Nyman

I ROLLERNA:

Vincent – Ethan Hawke

Irene – Uma Thurman

Jerome – Jude Law

Anton – Loren Dean

Kommissarie Hugo – Alan Arkin

Chefen – Gore Vidal

TEKNISKA UPPGIFTER:

Speltid: 106 minuter

Bildformat: Cinemascope

Ljud: SR/SDDS

Censur: 11 år

Svensk premiär: 8.5.1998

DISTRIBUTION:

Columbia TriStar, Box 9501, 102 74 Stockholm Tel 08-658 11 40,